

Egy melodráma margójára

Bevezető az Ének Rilke Kristóf zászlótartó szerelméről, haláláról című opera magyarországi ősbemutatójához*

Sok nemzetet érintő, hazánkban lezajlott világtörténelmi jelentőségű esemény – szintén európai ágbokkal rendelkező – irodalmi, zenei leképezéséről kellene néhány percben Önökhöz szólnom. Amikor néhány hete *Várady* Mária művésznő felkért erre a feladatra, éreztem e többé-kevésbé lehetetlen feladat súlyát, az iránta, valamint *Szőke* István rendező és *Szilasi* Alex zongoraművész iránti tiszteletből, mégis igent mondtam.

Hol is kezdjem? Ezelőtt csaknem három évtizeddel, 1984-ben, egy nemzetközi kutatócsoport tagjaként jártam először Szentgotthárdon. Az ottani templom mennyezetén azonnal megragadta a figyelmemet *Dorfmeister* István szentgotthárdi csatáról készített freskója. Hetekig művelődésszociológusi terepmunkát végeztem és utóbb sokszor visszatértem. A rábavidéki szlovén falvakban, a nép ajkán, az epikus emlékezetében, de a szakirodalomban is találkozhattam az ütközettel összefüggő legendákkal, mondákkal, hivatkozásokkal. Lehetetlen volt nem észrevennem a mai határ osztrák oldalán, a Schlösselbergen azt a tizenöt méter magas kőkeresztet, amely ugyanennek az ütközetnek állít emléket. Trianon fintora, hogy a csatát bár az egész világ szentgotthárdiként jegyzi, a szomszédaink nagyfaluai/mogersdorfi eseményként szintén a magukénak tekintik...

1664-ben a Habsburgok szervezte európai haderő nagyjelentőségű győzelmet aratott a oszmán seregek fölött. Akkoriban, a földrészünkön dülő török háborúk fő hadszíntere a három részre szakított Magyarország volt. Mohács (1526) és Mezőkeresztes (1596) után első ízben sikerült vereséget mérni az szultáni hadakra, s ez a későbbi teljes visszaszorításuk első állomásává vált.

Az európai seregek élén Raimondo *Montecuccoli* állt. A fővezér mellett a francia *Jean de Coligny* és a rajnai főparancsnok, *Wolfgang Julius von Hohenlohe* szerepe magaslik ki, de velük egy sorban említhető *Johann von Sporck* tábornoké, a magyar *Csányi* Bernát várúr, *Esterházy* Pál, későbbi nádor, *Nádasdy* Ferenc országbíró vagy *V. (Lotaringiai)* Károly herceg neve. A keresztény oldalon a császári csapatok mellett francia, szász, sváb, bajor, brandenburgi, cseh, horvát, piemonti olasz, spanyol, németalföldi, magyar és szlovén tisztek, lovasok, tüzérek, gyalogosok álltak. Velük szemben sorakozott fel a *Köprülü Ahmed* nagyvezír, *Izmail* budai pasa – a szultán só-

gora – és mások irányította oszmán had, amelyben a birodalom jellegéből adódóan nemcsak törökök, hanem tatárok, szerbek, szkipetárok (vagyis albánok), bosnyákok, bolgárok, románok – közöttük a moldvai/havasalföldi fejedelem –, perzsák, sőt hitszegő magyar hajdúk is szolgáltak. Az ütközet a mai magyarországi szlovén lakta települések (Szentgotthárd, Rábatótfalu, Felső- és Alsószölnök, Szakonyfalu, Apátistvánfalva, Permise, Kétyölgy), valamint az említett Nagyfalva térségében zajlott.

Mindezek megemlítését azért tartom fontosnak, mert jól érzékeltetik a csata európai jelentőségét. További hadtörténeti fejtegetések helyett azonban már csak annyit fűzök hozzá, hogy dacára a diadalnak, Bécs – birodalmi meggondolásokból – rövidesen megkötötte a vasvári békét, amelynek értelmében török kézen maradhattak az addig meghódított területek. Az udvar ezzel cserbenhagyta a magyar királyságot, s elmulasztva annak felszabadítását, ezáltal a Velencei Köztársaságot is odadobta Sztambulnak. Emiatt nemcsak hazánkban söpört végig óriási tiltakozási hullám, az eljárás visszatetszést váltott ki számos német rendben, a franciák pedig egyenesen szégyenteljesnek minősítették. Mivel előbb az eszéki híd, majd Zrínyiújvár is áldozatul esett az osztrák érdekeknek, *Zrínyi* Miklós Habsburg-ellenes szervezkedésbe fogott, ami után röviddel a Csáktornya melletti kursaneczi erdőben, rejtélyes körülmények között halálra sebezte egy vadkan. Nemsokára a testvére, Péter és más főurak vezette Wesselényi-féle összeesküvést is leleplezte a császári titkosrendőrség, hogy azután kemény megtorló intézkedéseket fogyanatosíthasson.

A történelmi háttér megvilágítása után ugorjunk nagyot az időben! 1875-1926 között élt egy nagyszerű osztrák költő, *Rainer Maria Rilke*. Mivel édesanyja régi prágai patríciuscsalád, édesapja pedig karintiai katonatiszt sarja volt, eleve a német és a cseh nyelven szocializálódott. Később még a francia-, majd az orosz nyelvet is elsajátította. Széles európai látókörre segítette hozzá, hogy megújítsa korának irodalmát, a filozófia, a képzőművészet terén, saját művekkel is gazdagítva azokat. Járt *Tolsztojn*nál Oroszországban, *Rodin* személyi titkáraként élt Párizsban, hosszabb ideig Bécsben és Grácban, majd Svájcban, Bajorországban. Az osztrák mellé felvette a csehszlovák állampolgárságot is. Bejárta a földrészt, többek között

* Elhangzott az MTA Zenetudományi Intézetében, 2013. május 29-én.

a budapesti Zeneakadémián is tartott sikeres előadást a költészetéről.

Nos, ez a nagyszerű ember családi hagyományul kapta, hogy az egyik ősük, bizonyos Christoph *Rilke von Langenau*, Montecuccoli ármádiája zsoldosaként részt vett a szentgotthárdi csatában. A fiatal kornét személye (a szó eredetileg kürtöst, de később zászlótartót, zászlóst jelentett a katonai rangok között) a gyermekkorától izgatta Rilket, ezért nem véletlen, hogy idővel megihlette, s talán a legszebb művét is róla írta. Az „Ének Rilke Kristóf kornét szerelméről és haláláról” című alkotás műfaját *Hegedűs Géza* professzor ritmikus, olykor versbe forduló költői elbeszélésnek nevezi. Rilke eme 1896-ban, egy éjszaka alatt írt líraian dallamos kispróza-románca csak hét év múlva tette közzé, akkor viszont kirobbanó sikert aratott vele. Jómagam is megerősíthetem, hogy ez a mű a lelket magával ragadó, nyelvében és életérzésében ma is korszerű.

Rilke alkotását 1914-ben egy másik kiválóság, bizonyos Casimir von *Pászthory* zenésítette meg. Mivel személye hazánkban szinte teljesen ismeretlen, szükségét érzem néhány mondattal ráirányítani a figyelmüket. A német források *magyar zeneszerzőként* tartják számon, amit így magam is nyomatékosítani szeretnék. Pászthory 1886-ban Budapesten született. Édesapja a Királyi Kúria vezető kormánytisztviselője, édesanyja pedig egy német (hannoveri) eredetű zongoraművész, Liszt-tanítvány volt. A középiskolát családi okokból Nürnbergben, a jogi, majd zeneakadémiai tanulmányait Bécsben végezte. Miután bejárta Európát és Kis-Ázsiát, a bécsi konzervatórium csellótanára lett. 1953-ban egyetemi tanári címet kapott. Operáit, balettjeit, melodrámaikat, zenekari, kamarazenei, zongora- és dalműveit Grácban, Salzburgban, Bázelen, Weimarban, Karlsruheban és más jeles zenei helyszíneken mutatták be, illetve adták ki. A szakirodalom a muzsikáját stilisztikailag a wagneri–straussi hagyományokban gyökerezőként jellemzi.

A Rilke-szöveg megzenésítésének partitúrája francia nyelven nagyon sok kiadást megért. Az in-

ternet szerint melodráma, a meghívó szerint opera műfajú darab kottája kalandos úton jutott el nemrégiben Magyarországra. Szilasi Alex nagyon átgondolt alkotásnak tartja, amelyben a zene és a próza egyidejűen vagy egymást követően csendül fel. Ahogy Várady Mária fogalmazott, „minden érzelmi és értelmi vonulat saját zenei motívummal jelenik meg, amelyek vissza-visszatérnek”. A mű tehát recitativóból és kíséretből áll.

A mai est hazai ősbemutató, így zenetörténeti jelentőségű pillanat is egyben! A létrehozói Várady Mária, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház korábbi művésznője, a Chopin-művek méltán világhírű előadóművésze, a számos európai egyetemen oktató Szilasi Alex és Szőke István, aki a Biharnak a II. bécsi döntés után visszacsatolt felén született, a kiváló jelmeztervező, *Fekete Mária*, a rendező állandó munkatársa, valamint az érzékeny, forrásként felzobogó, gyönyörű nyelven műfordító *Petra-Szabó Gizella*.

Végezetül engedjék meg, hogy néhány összefűzött gondolatot idézzek Friedrich *Nietzsche* A tragédia születése című könyvecskéjéből. „A zene... a dolgok még alakot nem öltött sűrűjét, magvát, vagyis a dolgok szívét adja vissza... A recitativót úgy kell meghatározni, hogy az az epikus és a lírai előadásmód egyvelege, mégpedig korántsem valamilyen összetartó, szilárd ötvözet, amely ilyen különmemű dolgokból elő sem állítható, hanem csupán külsőlegesen összeillesztett mozaikszerű képződmény, amilyenre példát sem a természetben, sem pedig tapasztalataink területén nem találunk... A recitativóval újra felfedezni vélték az eredeti ember beszédmódját; az operával pedig a hazáját ennek az idillien, avagy heroikusán jó lénynek, akinek valamennyi tettét egyúttal a természetes művészsztön vezérli, aki minden közlendőjéhez énekel is egyet, hogy azután, akár a legcsekélyebb érzelmi mozdulata, izgalma, megindultsága alkalmával, tüstént teljesen kiereszse a hangját.”

Kezdődjék tehát a játék!

Székely András Bertalan

Látogasson el megújult honlapunkra:
www.nemzetisegek.hu